

Григорій Титаренко

ІВАН СТЕШЕНКО – ПЕРШИЙ ДОСЛІДНИК «ЕНЕЇДИ» І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Майбутній перший міністр освіти України Іван Матвійович Стешенко народився в Полтаві 1874 р., закінчив тут чоловічу гімназію та історико-філологічний факультет Київського університету. Мріяв про педагогічну й наукову діяльність, навіть певний час пропрацював у жіночій Фундуклівській гімназії міста Києва. Але 1897 р. під час студентських заворушень був заарештований і майже півроку просидів у Лук'янівській в'язниці. Після цього отримав заслання на три роки й заборону на педагогічну діяльність.

На засланні Стешенко готується до магістерських іспитів і вивчає мови: італійську, іспанську, багато слов'янських. Вивчає він і «Енеїду» І. П. Котляревського. Унаслідок цього студювання з'являється 1898 р. його перша велика наукова праця – «Поезія І. П. Котляревського».

Тоді ж у Львові дуже врочисто святкували сторіччя з часу написання І. П. Котляревським «Енеїди». Зокрема зорганізували наукові читання за участю літературознавців, із доповіддю там виступив професор М. Грушевський. Водночас журнал «Кіевская Старина» публікує аж дві праці, у яких професор Київського університету Св. Володимира В. Дашкевич та колишній його студент І. Стешенко незалежно один від одного порівнюють «Енеїду» полтавця з іншими переробками поеми Вергілія, особливо велику увагу звертаючи на збіги з трагедією російського поета М. Осипова. Цікаво, що Стешенко й Дашкевич доходять абсолютно протилежних висновків: якщо перший доводить, що Котляревський наслідував Осипова, а той, зі свого боку, копіював Бюмера й широко використав Вергілія, то другий стверджує, що українська «Енеїда» могла з'явитися й цілком самостійно. Думку Стешенка підтримав І. Франко, але зауважив, що міркування Івана Матвійовича надмір категоричні, із критика він «дуже часто робиться адвокатом».

Праця І. Стешенка «Поезія І. Котляревського» була висунута на здобуття Пушкінської премії Російської академії наук. Дослідник її отримав, як і А. Кримський, який написав рецензію на цю розвідку.

За твердженням Стешенка, «Енеїда» Котляревського – це переробка з російської, змінена впливом української поезії й побутовою колористикою настільки, що її «скоріше потрібно розглядати як майже цілком самостійний твір». Але далі цього судження Іван Матвійович не пішов і не показав, у чому проявився український вплив на російський узірєць. Цю

думку розвинув згодом П. Житецький, який доводив, що «перелицьована “Енеїда” більше всього прямо продовжує літературу дяків-пиворізів».

Треба вказати на ще одне достоїнство праці І. Стешенка: наприклад, Л. Білецький убачає в ній початки компаративістики (теорії впливів у літературознавстві). Пізніше в праці «Українське письменство і читач» І. Стешенко зазначить, що «цілком оригінальної творчості нема, цілком оригінальної творчості не може і не повинно бути <...> без наслідування обійтись не можна і в ньому в великій мірі є рятунок оригінального духу». Немає й оригінальних всесвітніх літератур, «коли вони дійсно всесвітні – себто стоять на високому ступені людського розвою і мають зносини з письменством других народів. Тому і критика має бути не класовою, народною чи національною, а суто мистецькою, естетичною».

1900 р. Стешенко із заслання повертається до Києва. З цього часу він усе менше займається літературною працею, а більше уваги приділяє громадській і політичній діяльності. Педагогічна робота йому заборонена, тож заради шматка хліба мусить служити в управлінні Південно-Західної залізниці та в міськдумі, де прийнятий на посаду помічника секретаря, та невдовзі звільнений за поданням жандармерії.

1903 р., як член Товариства Нестора Літописця, І. Стешенко виступає з промовою «О художественно-літературном значении произведений І. П. Котляревского и его заслугах» на святі відкриття пам'ятника полтавцеві. На його промові наполягав М. В. Лисенко. У листі композитора до Маркевича від 11.08.1903 р. читаємо: «... Науменко зрікся від наукової речі про Котляревського. Тепер Павло Житецький рекомендує вам запросити поки не пізно Ів. Мат. Стешенка, головне, студювавшого твори Котляревського. Житецький каже, що якщо виявилось, що старі українські сили не спромоглись, то рекомендує молодого, який може виконати цю справу. Відповідьте мені, чи наукову промову можна у вас читати на язику 20 мільйонів народу?»

30 серпня 1903 р. – уже перед самим засіданням у будинку імені М. Гоголя – розійшлася чутка, що гостям із Галичини й Буковини дозволено виголосити привітання українською мовою, проте більше нікому. Академічні звіти зробили два промовці – О. Єфіменко й І. Стешенко. Російською.

У своїй промові І. Стешенко вже взяв до уваги дослідження П. Житецького й наголосив, що І. Котляревський розвинув у «Енеїді» творіння попередни-

ків – безіменних мандрівних дяків-пиворізів, в удосконаленому вигляді скерував рідне письменство на широке поле світової літератури, у пантеон безсмертя. Уперше роль Котляревського тлумачиться як реформаторська: він увів Україну «в коло культурних націй і тому посів в Україні таке місце, як Данте в Італії, а Пушкін у Росії».

Про полтавські вчористості 1903 р. Д. Дорошенко писав: «Частина учасників <...> сфотографувалася тоді в Полтаві на одній спільній групі <...>. Кого тільки ми не бачимо на ній! Це справжній український іконостас: ось в центрі сидить старенька Ганна Барвінок (Олександра Кулішева), коло неї Олена Пчілка, а там далі – професор Студинський, Михайло Старицький, Міхновський, Чикаленко, Леся Українка, Хоткевич, Коцюбинський, Стефаник, Самійленко, Аркас, Леонтович, Стешенко, Єфремов, Микола Левитський, Шраг і цілий ряд старших та молодших діячів. Де б можна їх усіх вкупі побачити?»

На приміщенні нинішнього кінотеатру «Колос» у Полтаві, де відбувалися ці урочистості, є меморіальна дошка з іменами присутніх тоді корифеїв української культури, але І. М. Стешенка – одного з активних учасників заходів – на ній не згадано. Таким лютом ворогом для радянських можновладців він був.

Природа наділила І. М. Стешенка багатьма талантами, зокрема поетичним. Його майстерні вірші легко

лягали на музику – їх знав і співав революційний Київ весною 1917 р. У Центральній Раді Стешенко очолював Генеральний секретаріат у справах освіти й за короткий час устиг зробити чимало. Його радикалізм на освітньому терені лякав інколи навіть друзів, від яких політик отримав імення «Іван-воїн». Саме за це національне реформаторство Стешенка підступно вбили більшовики в Полтаві в ніч із 29-го на 30 липня 1918 р.

Як же Україна шанує пам'ять свого видатного сина, котрий поклав життя на вівтар української освіти? Сьогодні є лиш одна меморіальна дошка на сільській школі у Великих Будищах, де читав Стешенко лекції з українізації для вчителів 1918 р. Проте з'явилася це дошка не з ініціативи української влади...

Якось я запитав ректора Полтавського педагогічного університету Миколу Степаненка, що зробив для української освіти Володимир Короленко, ім'я якого носить цей навчальний заклад? А майже нічого! Звичайно, він видатний гуманіст, цікавий письменник-соціал-демократ... Але кому, як не Полтаві, першою слід гідно увіковічити пам'ять Івана Стешенка, перейменувавши на його честь цю вищу школу вчителів?! Шкода, що так не думають полтавські владні очільники, бо, як сказав колись мені один такий «український патріот», «Стешенко – это не наш герой». Та я переконаний: настане час – і все зміниться.

Марина Федорова, Надія Влезько

ЕНЕЇДА» І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО – 220 РОКІВ (ОГЛЯД ВИДАНЬ ПОЕМИ З ФОНДУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОУНБ ІМЕНІ І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО)

*...Кував коваль... Од світу і до світу.
Йї сміялось слово – громом весняним.
Та ж викував із слова – «Енеїду»! –
Отой коваль із серцем осяйним.
То пам'ятник живий козацькій славі:
Від батька Котляревського пливе
Веселий грім козацької держави...
Імперії усі переживе!*

В. Тарасенко

Восени 1798 р. з Петербурга почала свій славний шлях перша пам'ятка української класичної літератури – «Енеїда» видатного полтавця Івана Петровича Котляревського [10, с. 178]. Нам добре відомо, що свою літературну діяльність І. П. Котляревський розпочав у надто складний для України час. Це була

епоха, коли історичні обставини поставили під питання майбутнє української мови й усїєї української культури. У 70-х рр. XVIII ст. було зруйновано Запорозьку Січ, ліквідовано українське військо... «Доборолась Україна до самого краю...» – можна сказати про ті часи словами Т. Г. Шевченка. Здавалося, що не